

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ПРОФЕСІЙНИХ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. На основі аналізу сутності, структури та рівнів сформованості художньо-естетичної культури особистості розкрито особливості її формування в учнів професійно-художніх та спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю. Схарактеризовано нормативно-правові засади функціонування цих закладів, виявлено специфіку їх діяльності щодо професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників художнього профілю.

Ключові слова: художньо-естетична культура, кваліфікований робітник, вище професійно-художнє училище, спеціалізована загальноосвітня школа художньо-естетичного профілю.

Аннотация. На основе анализа сущности, структуры и уровней сформированности художественно-эстетической культуры личности раскрыты особенности её формирования у учащихся профессионально-художественных и специализированных общеобразовательных учебных заведений художественно-эстетического профиля. Охарактеризованы нормативно-правовые основания функционирования этих заведений, выявлена специфика их деятельности по профессиональной подготовке будущих квалифицированных рабочих художественного профиля.

Ключевые слова: художественно-эстетическая культура, квалифицированный рабочий, высшее профессионально-художественное училище, специализированная общеобразовательная школа художественно-эстетического профиля.

Annotation. On the basis of analysis of essence, structure and levels of formed of artistic-aesthetic culture of personality the features of its forming are exposed at pupils of professional-artistic and specialized educational establishments of artistic-aesthetic type. Description of normative-legal grounds of functioning of these establishments is given, the specific of their activity is exposed on professional preparation of future skilled workers of artistic type.

Keywords: artistic-aesthetic culture, skilled worker, higher professional-artistic school, specialized general school of artistic-aesthetic type.

Одним з пріоритетних напрямів освітньої політики України на початку ХХІ століття є підвищення якості художньо-естетичного виховання учнівської молоді. Це передбачає, зокрема, посилення уваги до формування в майбутніх кваліфікованих робітників художньо-естетичної культури. Нагальна потреба у зростанні її рівня зумовлена активізацією процесів модернізації та естетизації сучасного виробництва, за яких успішність професійної діяльності фахівця усе більше залежить від рівня розвитку в нього художньо-естетичних смаків, естетичних якостей та художніх здібностей. Адже ринок товарів і послуг, який сформувався у наш час, висуває все більш жорсткі вимоги щодо їх якості й дизайну. Успішно конкурувати на цьому ринку і користуватися попитом серед споживачів може лише та продукція, що поєднує в собі практичність, надійність, зручність у користуванні з естетичною привабливістю. Отже, художньо-естетична культура виробника цієї продукції перетворюється нині на важливий чинник не лише його особистісного та професійного розвитку, а й набуває економічного значення, оскільки сприяє підвищенню ефективності діяльності й забезпеченню рентабельності підприємства, на якому він працює, детермінує позитивну динаміку розвитку виробничої галузі, а у більш загальному сенсі - зростання конкурентоспроможності промисловості та економіки нашої країни на світовому ринку.

У зв'язку з цим одним з найважливіших завдань професійної підготовки учнівської молоді стає підвищення рівня її художньо-естетичної культури, а дослідження особливостей реалізації цього процесу в системі професійної та загальної середньої освіти набуває все більшої актуальності серед проблем професійної педагогіки.

Різним аспектам означеної проблеми присвячено наукові праці Є. Антоновича, В. Бутенка, А. Голизіної, В. Зубань, Г. Матвєєвої, С. Мельничука, Я. Овсієнко, Л. Овчаренко, В. Радкевич, О. Стрілець, В. Титаренко та інших вчених, які

обґрунтували й успішно реалізують на практиці ідеї щодо взаємозалежності естетичного й художнього аспектів у художньо-естетичному розвитку особистості.

Втім, попри значний внесок цих науковців у дослідження проблеми розвитку художньо-естетичної культури особистості, вони не приділяли спеціальної уваги питанням детермінації змісту і рівнів сформованості означеної культури співвідношенням у її змісті художньої та естетичної складових. У зв'язку з цим метою нашої статті є обґрунтування залежності змісту та рівнів художньо-естетичної культури майбутніх кваліфікованих робітників від гармонійності поєднання цих складових.

За результатами аналізу стану розвитку професійно-технічної освіти в Україні [5], на початку XXI століття у нашій державі функціонувало 957 професійно-технічних училищ, 94 професійні ліцеї, 146 вищих професійних училищ, 14 професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю. Останні географічно розміщувалися у тих регіонах, де населення традиційно займалося народними промислами і ремеслами, а також існувало художнє виробництво (Вінницька обл., Івано-Франківська обл., Львівська обл., Полтавська обл., Сумська обл., Тернопільська обл., Хмельницька обл., Чернігівська обл., Черкаська обл. та інші) [4, 130].

Сьогодні професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників з професій художнього профілю здійснюється у професійнохудожніх та вищих художньо-професійних навчальних закладах. За результатами засвоєння освітньо-професійної програми їм присвоюється відповідний кваліфікаційний розряд і категорія з робітничої професії. Випускникам, які закінчують навчання у вищому художньо-професійному училищі присвоюється кваліфікація „молодший спеціаліст“.

Учні професійно-художніх навчальних закладів, які мають неповну загальну середню освіту, паралельно з оволодінням професією засвоюють навчальну програму старшої школи (III ступеня), за результатами опанування якої отримують атестат зрілості. Поєднання професійно-художньої та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності й гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії визнано у Національній доктрині розвитку освіти пріоритетними напрямками забезпечення якості освіти [4, 133].

Підготовка кваліфікованих робітників художнього профілю здійснюється з урахуванням вимог державного стандарту професійно-технічної освіти, до структури якого входять: освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника професійно-технічного навчального закладу; типовий навчальний план підготовки кваліфікованих робітників; типові навчальні програми з навчальних предметів, виробничого навчання і виробничої практики; критерії кваліфікаційної атестації випускників; перелік основних обов'язкових засобів навчання; список рекомендованої літератури [4, 135].

Окрім професійно-художніх навчальних закладів в Україні, відповідно до Листа МОН України № 1/9-472 від 28.10.2002 «Про застосування Закону України «Про загальну середню освіту» щодо розширення мережі та організації навчально-виховного процесу у гімназіях, ліцеях, колегіумах» на сучасному етапі розвитку вітчизняної професійної освіти утворено мережу спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю, в яких надається початкова мистецька та професійно-художня освіта і які отримали в Міністерстві освіти і науки України відповідну ліцензію на здійснення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників.

Частина з цих закладів здійснює початкову професійну мистецьку підготовку, ними опікується Міністерство культури і мистецтв України: Державна художня середня школа імені Т. Г. Шевченка (м. Київ), Дитяча хореографічна школа при Національному заслуженому ансамблі танцю імені Павла Вірського (м. Київ), Київська середня спеціалізована музична школа-інтернат ім. М.В. Лисенка, Харківська середня спеціалізована музична школа-інтернат, Львівська середня спеціалізована музична школа-інтернат імені С. Крушельницької, Одеська середня спеціалізована музична школа-інтернат імені П.С. Столярського, Дитяча спеціалізована художня школа-інтернат I-III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішні»

(Полтавська обл.). Інші спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади знаходяться під патронатом МОН України: Комунальний заклад «Малобілозерська спеціалізована естетична школа-інтернат II-III ступенів «Дивосвіт» Запорізької обласної Ради (Запорізька обл.), Миколаївська спеціалізована школа-коледж «Академія дитячої творчості» Миколаївської міської Ради Миколаївської області (м. Миколаїв), Моринцівська загальноосвітня школа-інтернат I—III ступенів з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю (Черкаська обл.), Ірпінська спеціалізована

загальноосвітня школа I-III ст. художнього профілю № 1 ім. А. С. Макаренка Ірпінської міської ради Київської обл., Кіровоградський обласний загальноосвітній навчально-виховний комплекс гуманітарно-естетичного профілю (м. Кіровоград) та інші спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади, які започатковувалися як регіональні освітні мистецькі осередки, але внаслідок визнання їх інноваційності та ефективності навчально-виховної діяльності й професійної підготовки набули статусу всеукраїнських.

Функціонують ці заклади відповідно до Законів України «Про освіту» (ст. 36, п. 6.; ст. 41, п. 1.), «Про професійно-технічну освіту» (ст. 17-19), «Про загальну середню освіту» (ст. 4; ст. 8., п. 2.; ст. 9, пп.1-5.; ст. 12, п. 3.; ст. 15, п. 3.; ст. 38), Положення про загальноосвітній навчальний заклад (Постанова КМУ від 27.08. 2010 р. № 778, пп. 19, 31, 45), Положення про спеціалізовану школу (школу-інтернат) системи Міністерства культури і мистецтв України (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства культури і мистецтв № 301 (z0791-04) від 13.05.2004 р.), Положення про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання) (Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 06.08.2001 р. № 523 зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства культури і туризму України від 23.05.2006 р. № 331), Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат (Наказ МОН України від 12.06.2003 р. № 363), Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад (Наказ МОН України від 20.02.2002 р. №114), Положення про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу (Наказ МОН України від 16.06.1994 р. №184), Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (Наказ МОН України, Міністерства праці України, Міністерства у справах молоді і спорту України від 2.06.1995 р. № 159/30/1526), Концепції профільного навчання в старшій школі (Рішення колегії МОН України від 25.09.03 р. № 10/13), Положення про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Наказ МОН України від 20.05.2003 р. №306), Положення про затвердження Інструкції про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-Інтернатів) (Наказ МОН України від 19.06.2003 р. № 389), Положення про затвердження Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (Наказ МОН України від 13.05.2005 р. № 291), Положення про перелік послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти, операції з надання яких звільняються від оподаткування податком на додану вартість (Постанова КМУ від 21.01.1998 р. № 61) та інших нормативно-правових документів у галузі освіти, що регулюють діяльність спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю.

Зарахування учнів до таких спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється на конкурсній основі в порядку, встановленому МОН України.

Незалежно від підпорядкування закладу, його типу і форми власності навчально-виховний процес відбувається у ньому відповідно до робочих навчальних планів, складених на основі типових навчальних планів, затверджених МОН України. У робочому навчальному плані закладу з урахуванням його типу та профілю навчання конкретизується варіативна частина державних стандартів освіти. Індивідуалізація і диференціація навчання у спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах забезпечуються шляхом реалізації інваріантної та варіативної частини.

Відповідно до листа МОН України від 07.05.12 № 1/9-341 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012/2013 навчальний рік» інваріантна частина навчального плану забезпечує необхідні для кожного учня обсяг та рівень знань, умінь та навичок і створює умови для отримання середньої освіти на рівні Державного стандарту. Варіативна частина навчального плану розробляється з урахуванням положень нормативних документів у галузі загальної та професійно-технічної освіти й передбачає розроблення програми професійної підготовки майбутніх фахівців за обраним ними профілем навчання, складовими якої є теоретичне і виробниче навчання, а також виробнича практика.

Мережа й наповнюваність класів, поділ на підгрупи відповідає вимогам, зазначеним у базовому і робочому навчальних планах та Статутах спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю.

Особливості діяльності цих навчальних закладів зумовлюються професійною та естетичною спрямованістю змісту, форм і методів навчання, виховання й професійної підготовки учнівської молоді, посиленою увагою до формування в неї професійної компетентності та художньо-естетичної культури.

Оскільки ця культура виявляється у процесі ціннісних виборів, сприйняття мистецтва й мистецької діяльності особистості, то основними **компонентами** її **структури**, на нашу думку, можна вважати: **емоційно-ціннісний** (художньо-естетична свідомість та художньо-естетична аксіосфера особистості); **емоційно-почуттєвий** (естетичні почуття, емоційна чутливість, емпатія та здатність милуватися красою); **емоційно-пізнавальний** (художньо-естетичний досвід, художньо-естетичний тезаурус); **діяльнісний** (краса та артистизм професійної дії, естетика праці, естетика середовища).

У зв'язку з цим **критеріями** педагогічної діагностики рівнів сформованості художньо-естетичної культури учнів професійних та спеціалізованих середніх загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю обрано: ціннісні орієнтації, художньо-естетичне сприймання, художньо-естетичний досвід, естетичне ставлення, художньо-естетичну активність та художню творчість. Ці складові утворюють своєрідний континуум властивостей і якостей майбутнього кваліфікованого робітника, за допомогою яких він включається у соціокультурне та професійне середовище і набуває здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності [1; 2; 3]. Залежно від якісного співвідношення й гармонійності цих компонентів у структурі художньо-естетичної культури учнівської молоді визначаються відповідні рівні її сформованості.

Так, якщо в майбутнього кваліфікованого робітника на достатньо високому рівні розвинені й естетичні, й художні якості, які, поєднуючись, взаємодоповнюють одна одну, то можна говорити про **високий (або, мистецький) рівень** його **художньо-естетичної культури**. Цей рівень характеризується почуттям задоволення учня від процесу та результатів художньо-естетичної діяльності, що, у свою чергу, зумовлює в нього прагнення привнести оригінальне, естетичне начало у свою професійну діяльність, здійснювати її за законами краси.

Якщо художні якості розвинені в учня на високому рівні, а естетичні на низькому - то рівень його художньо-естетичної культури не можна вважати достатнім, оскільки результати його професійно-художньої діяльності виявляються псевдохудожніми, антиестетичними, навіть при добротній якості й високому рівні художньої виконавської техніки. Такі твори, по суті, є кітчем. Тому і **рівень художньо-естетичної культури** їх виконавця можна назвати **кітчевим**. Він характеризується відходом від естетичних норм і цінностей, порушенням міри й гармонії у співвідношенні елементів створеного виконавцем художнього твору, без чого неможливо досягти його істинної краси як безпомилкового критерію його естетичності.

Якщо ж, навпаки, естетичні якості розвинені в майбутнього кваліфікованого робітника на високому рівні, а художні - на недостатньому, то він не зможе зреалізувати у своїй художньо-естетичній діяльності власного авторського творчого задуму, оскільки йому не вистачить для цього художнього потенціалу: теоретичного і практичного художнього досвіду, художніх умінь і навичок тощо. Тому **рівень художньо-естетичної культури** такого учня можна назвати **дилетантським**. Він характеризується художньою недосконалістю й низькою якістю та художньою цінністю.

Сутнісними ознаками художньо-естетичної культури майбутнього кваліфікованого робітника можна, на нашу думку, вважати такі:

- вона формується на засадах діалогу культур (між художньо-естетичною та професійною культурами; між особистісною культурою учня і мистецьким твором як явищем художньої культури; між учнем та автором чи героями твору; у процесі внутрішнього діалогу учня із самим собою тощо);
- пов'язується, передусім, з декоративно-ужитковим та образотворчим мистецтвами;
- залежить від індивідуального художньо-естетичного досвіду та художньо-естетичної активності особистості;
- зумовлює її власну емоційно-оцінну діяльність під час сприйняття творів мистецтва, у ході якої реципієнт, з одного боку, ідентифікує себе з героями та автором твору, емпатійно переживає їхні стани, а з іншого - здійснює їх оцінку та оцінює себе самого;

- детермінує розвиток усіх сфер особистості учня й гармонізує її. Ця здатність знайшла відображення в античних ідеях калокагатії й всебічно та гармонійно розвиненої особистості, яка поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту й фізичну досконалість.

Особливості художньо-естетичної культури майбутнього кваліфікованого робітника виявляються у детермінованості її змісту професією, яку він опановує у стінах професійного навчального закладу і яка вимагає від нього певного рівня сформованості художньо-естетичних якостей і здібностей. Це зумовлює необхідність посилення уваги до формування в учнів професійно значущих художньо-естетичних якостей, здібностей та умінь: естетичних смаків, потреб, інтересів, ідеалів, відчуття форми, образної уяви тощо. Ці вимоги відображені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках випускників різних типів професійних та спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю.

Визначальною особливістю професійно-художньої освіти є органічне поєднання в ній ремесла й мистецького начала. Тому одночасно з оволодінням учнями професійно-художніх навчальних закладів фаховими вміннями й навичками вони здобувають і професійні знання з образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, дизайну тощо. Але вузька спеціалізація їхньої професійної підготовки, що відбувається поза загальнономистецьким і загальнокультурним контекстом, не завжди є достатньою для забезпечення належного рівня сформованості їхньої художньо-естетичної культури, яка характеризується високою естетикою праці майбутніх фахівців, що унеможливило виготовлення ними китчу, продукції низької художньої якості.

Як засвідчили результати педагогічної діагностики сучасного стану і рівнів художньо-естетичної культури майбутніх кваліфікованих робітників у вітчизняних професійно-художніх та спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах художньо-естетичного профілю, цей процес характеризується наявністю низки суперечностей, зумовлених проблемами навчально-методичного, матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення діяльності цих закладів, низьким соціальним престижем і соціальною захищеністю їх викладачів, керівників та організаторів культурно-мистецької діяльності.

Серед найбільш значущих суперечностей процесу формування художньо-естетичної культури в майбутніх кваліфікованих робітників слід назвати, передусім, суперечність між тенденцією до оновлення змісту вітчизняної професійної освіти на засадах гуманізації, гуманітаризації та забезпечення її культуровідповідності - й скороченням годин на викладання або ж узагалі - вилучення з навчального плану суспільно-гуманітарних дисциплін, зокрема, естетики, етнографії та ін.

Невідповідність рівня художньо-естетичної культури майбутніх кваліфікованих робітників соціальному запиту суспільства щодо їхнього художньо-естетичного розвитку залежить також від цілої низки інших суперечностей, а саме:

- між вимогами державних нормативних освітніх документів щодо розвитку художньо-естетичної культури майбутніх кваліфікованих робітників - і відсутністю відповідних заходів на місцях в означених навчальних закладах, діяльність яких, як і раніше, спрямовується переважно на формування в учнів вузько фахових компетенцій і компетентностей і не сприяє розвитку їхньої художньо-естетичної культури;

- між потребою виробництва у формуванні в майбутніх кваліфікованих робітників художньо-естетичної культури - й відсутністю бюджетного фінансування позанавчальної культурно-мистецької діяльності у професійних навчальних закладах, незадовільністю їх матеріально-технічної бази та кадрового забезпечення, закриттям в училищах мистецьких гуртків;

- між рівнем вимог різних професій до художньо-естетичного розвитку кваліфікованого робітника - та його відповідністю цим вимогам;

- між необхідністю постійного оновлення професійно необхідних мистецьких знань - і несформованістю у випускників професійно-художніх та спеціалізованих середніх загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю потреби в самоосвіті у галузі мистецтва;

• між наявністю яскравої та багаті палітри художньо-культурних явищ - й неспроможністю учнівської молоді орієнтуватися у них тощо.

Підсумувавши викладене у статті, можемо зробити висновок, що художньо-естетична культура сучасних учнів професійно-художніх закладів освіти та спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю безпосередньо залежить від рівня художньо-естетичної культури та художньо-естетичної спрямованості викладачів і майстрів виробничого навчання, які у них працюють. Якщо вони володіють художньо-естетичними якостями й уміннями, а крім того, зацікавлені у розширенні творчих меж та підвищенні ефективності своєї професійно-педагогічної діяльності; якщо вони не байдужі до вихованців та впливу свого предмету на їхнє професійне й життєве становлення, то вони завжди можуть знайти можливості й засоби для формування у своїх вихованців художньо-естетичної культури.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. - К.: Либідь, 1997.-376 с.
2. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. - К.: ВШ, 1976. - 174 с.
3. Зязюн І. А., Семашко О. М. Національна державна комплексна програма естетичного виховання // Рідна школа. - 1995. - № 12. - С. 29-52.
4. Радкевич В. О. Особливості формування професіоналізму майстрів народних ремесел у ВПУ художнього профілю / В. О. Радкевич // Школа і підготовка учнівської молоді до життя та діяльності в умовах ринку: навч.-метод, посіб. / редкол.: І. Ф. Прокопенко, Н. Г. Ничкало, Н. А. Побірченко та ін. - Х., 1996.-С. 130-132.
5. Стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні: зб. док. і матеріалів. - К.: Парламентське вид-во, 2003. - 171 с.